

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. О. О. БОГОМОЛЬЦЯ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ І МЕДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КУРСОВА РОБОТА

На тему

**“Соціальна адаптація підлітків з різними типами
темпераменту”**

Виконала:

студентка 2 курсу , 6901 групи

Медико-психологічного факультету

Максименко Олександра Геннадіївна

Науковий керівник:

канд. псих. наук,

доцент кафедри загальної і

медичної психології

Городнова Надія Миколаївна

Завідувач кафедри професор Матяш М.М.

КИЇВ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТЕМПЕРАМЕНТУ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ	5
1.1. Поняття темпераменту в психології та основні підходи до розгляду особистості.....	5
1.2. Психологічні особливості в підлітковому віці.....	11
1.3. Соціальна адаптація підлітків з різними типами темпераменту.....	20
Висновки до першого розділу.....	25
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМПЕРАМЕНТУ В ПІДЛІТКІВ	25
2.1. Проінформованість методик та організація дослідження.....	25
2.2. Діагностика типів темпераменту в учнів підліткового віку.....	28
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	30
ВИСНОВКИ	27

Вступ

Актуальність проблеми. Темперамент належить до первинних форм вищого психологічного синтезу. Його фізіологічною властивістю є тип вищої нервової діяльності, визначений співвідношенням сили, врівноваженості, рухливості процесів збудження та гальмування. Але співвідношення між типом вищої нервової діяльності і типами темпераменту, що традиційно виділяються (сангвініка, холерика, флегматика і меланхоліка), далеко не однозначні. Темперамент як психобіологічна властивість особистості проявляється в особливостях освоєння предметного світу, в тяжінні до розумової і фізичної праці, в соціальних контактах, у швидкості переходу від одного виду діяльності до іншого чи від одних засобів мислення до інших, у швидкості моторно- рухових актів, у швидкості мовлення, в емоційній чуттєвості до розходжень між задуманим і результатом спілкування та діяльності, в чутливості до невдач і оцінки людей. Науково-технічний прогрес невинно, наче лавина, мчить у майбутнє і зупиниться, мабуть, лише разом із зникненням людей на Землі. Щораз нові його хвилі накочуються на нас. А деякі його досягнення, які з'явилися не так уже й давно, нині стали невід'ємною частиною життя кожного з нас. Загальновідомо, що в наш час ЗМІ справляють найбільш вагомий вплив на суспільну свідомість. Через здатність швидко і майже тотально охоплювати найбільш широкі аудиторії ЗМІ можуть трансформувати традиційну систему духовного виробництва. Саме за допомогою мас-медіа серед різних категорій населення (читачів, слухачів, глядачів) пропагують певні ціннісні установки, світоглядні стереотипи та моделі поведінки, внаслідок чого спільні смаки і форми „культурного споживання” поширюються як серед привілейованих, так і

малозабезпечених категорій населення. Підлітковий вік — це один з найважливіших етапів життя людини. В ньому багато джерел і починань всього подальшого становлення особистості. Вік цей нестабільний, ранимий, важкий і виявляється, що він більше, ніж інші періоди життя, залежить від реальностей довкілля.

Об’єкт дослідження – темперамент особистості підліткового віку.

Предмет дослідження – особливості темпераменту у підлітків

Завдання дослідження :

1. Проаналізувати сучасний стан з проблеми темпераменту в підлітковому віці.
2. Здійснити діагностичну роботу по виявленню темпераменту в підлітків.
3. Розробити психолого-педагогічні рекомендації для вчителів і батьків, щодо спілкування з підлітками з різними типами темпераменту.

Методи та методики дослідження: спостереження, бесіди, методика Айзенка.

Експериментальною базою дослідження школа №106 м. Києва.

У дослідженні взяли участь учні 9 класів у кількості 26 учнів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТЕМПЕРАМЕНТУ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Поняття темпераменту в психології та основні підходи до розгляду особистості

Темперамент — вроджена (біологічно зумовлена) і незмінна властивість людської психіки, що визначає реакції людини на інших людей та на обставини. Термін введено в ужиток Клавдієм Галеном, у перекладі з латини означає «належне співвідношення частин».

У чистому вигляді темпераменти зустрічаються вкрай рідко. Розрізняють 4 типи темпераменту: сангвінічний, меланхолічний, холеричний, флегматичний.

Коли говорять про темперамент, то мають на увазі багато психічних розходжень між людьми - розходження по глибині, інтенсивності, стійкості емоцій, емоційної вразливості, темпу, енергійності дій і інші динамічні, індивідуально-стійкі особливості психічного життя, поведження і діяльності. Проте темперамент і сьогодні залишається багато в чому спірною і невирішеною проблемою. Однак при всім різноманітті підходів до проблеми, вчені і практики визнають, що темперамент - біологічний фундамент, на якому формується особистість як соціальна істота.

Темперамент відбиває динамічні аспекти поведження, переважно уродженого характеру, тому властивості темпераменту найбільш стійкі і постійні в порівнянні з іншими психічними особливостями людини. Найбільш специфічна особливість темпераменту полягає в тім, що різні властивості

темпераменту даної людини не випадково сполучаться один з одним, а закономірно зв'язані між собою, утворити визначену організацію, структуру, що характеризує 3 темпераменти.

До властивостей темпераменту відносяться індивідуальні особливості, що:

1. регулюють динаміку психічної діяльності в цілому;
2. характеризують особливості динаміки окремих психічних процесів;
3. мають стійкий і постійний характер і зберігаються в розвитку протягом тривалого відрізка часу;
4. знаходяться в строго закономірному співвідношенні, що характеризує тип темпераменту;
5. однозначнообумовлені загальним типом нервової системи.

Користуючись визначеними ознаками, можна з достатньою визначеністю відрізнити властивості темпераменту від всіх інших психічних властивостей особистості.

Вчення про темперамент започатковане славнозвісним давньогрецьким лікарем і філософом Гіппократом. Він та його послідовники (римський лікар Гален та ін.) обстоювали гуморальну теорію (від лат. humor — рідина, соки організму — кров, флегма, жовч), згідно з якою темперамент спричинює перевага в організмі певної рідини. Гіппократ вважав, що життєдіяльність організму визначається співвідношенням між кров'ю, жовчю та слизом (лімфа, флегма). На основі цього погляду сформувалося вчення про чотири типи темпераменту: сангвінічний (від лат. sanguis — кров, перевага в організмі крові), флегматичний (від грецьк. phlegma — слизь, перевага в організмі слизу), холеричний (від грецьк. chole — жовч, перевага в організмі жовчі) та меланхолійний (від грецьк. melas — чорний, похмурий та chole — жовч, перевага в організмі чорної жовчі). Сьогодні це вчення цікаве тільки з історичного погляду.

І. П. Павлов розглядав:

Холеричний темперамент (за характеристикою І. П. Павлова) — явно бойовий тип, задержуватий, легко і швидко драгується. Для холериків характерна циклічність у діяльності і переживаннях. Вони з усією пристрасстю здатні віддаватися справі, захопитися нею, відчуваючи приплив сил, готові перебороти й дійсно переборюють будь-які труднощі на шляху до мети. Та ось виснажилися сили, пропала віра у свої можливості, наступив «слинявий настрій». Воля холерика напориста, але виявляється поривами, він відрізняється також підвищеною дратівливістю й емоційною реактивністю. Запальний, різкий у відносинах, прямолінійний, здатний доводити справу до великого напруження.

Сангвінічний темперамент — гарячий, дуже продуктивний діяч, але лише тоді, коли в нього багато цікавої справи, тобто є постійне збудження. Коли ж такої справи немає, він стає млявим. Для сангвініка характерні рухливість, легка пристосовуваність до умов життя, що змінюються; він швидко знаходить контакт із людьми, товариський, не відчуває скутості в спілкуванні з новими для нього людьми, незалежно від їхнього авторитету. У колективі сангвінік веселий, життєрадісний, охоче береться до живої справи, здатний до захоплення. Однак, розвиваючи кипучу діяльність, він може так само швидкоохолонути, як і швидко захопитися, якщо справа перестане його цікавити, якщо вона вимагає терпіння або має буденний характер. У сангвініка почуття легко виникають і легко змінюються.

Флегматичний темперамент — спокійний, завжди рівний, наполегливий і завзятий трудівник життя. Завдяки урівноваженості нервових процесів і деякій їх інертності флегматик легко залишається спокійним навіть у найважчих обставинах життя. За наявності гальмування, що врівноважує процес збудження, йому не важко стримувати свої імпульси, пориви, чітко дотримуватись виробленого розпорядку життя, системи в роботі, не

відволікатися з дріб'язкових приводів; завдяки цьому він може виконувати справу, що вимагає рівної витрати сил, тривалого і методичного напруження. Флегматик поважний, він не витрачає дарма сил: розраховуючи свої сили, він доводить справу до кінця. Він рівний у стосунках, у міру товариський, не любить даремної балаканини. Недоліком флегматика є його інертність, малорухливість.

Меланхолічний темперамент — це явно гальмівний тип нервової системи. Для меланхоліка, мабуть, кожне явище життя стає гальмівним його агентом, він ні у що не вірить, ні на що не сподівається, в усьому бачить лише погане, небезпечне. Слабкість процесів збудження і гальмування при їхній неврівноваженості (перевага гальмування) призводить до того, що будь-який сильний вплив загальмовує його діяльність (поза межне гальмування). Меланхолік схильний піддаватися переживанню з незначного приводу. Меланхолік дещо замкнутий, нетовариський. Його лякає нова обстановка, нові люди, він бентежить і губиться при встановленні з ним контакту, а тому схильний замикатися в собі, залишатися на самоті. У спілкуванні з незнайомими людьми соромливий, нерішучий, боязливий. Однак у спокійній, звичній обстановці меланхолік може бути хорошим трудівником, успішно справлятися з життєвими завданнями, вирізнятися тактовністю.

Тип темпераменту необхідно враховувати в діяльності юриста (слідчого, прокурора, судді, адвоката й ін.) у процесі спілкування з різною категорією людей, уміти його діагностувати з метою визначення оптимального режиму взаємодії, встановлення психологічного контакту, обрання способів впливу на особистість. Залежно від типу темпераменту особа по-різному може реагувати на той чи інший подразник, по-різному сприймати й оцінювати сприйняте. У цьому плані інтерес становлять ілюстрації типів темпераменту, наведені А. Ф. Коні.

Для характеристики впливу темпераменту на свідчення, тобто на розповідь про те, як поставився свідок до того чи іншого явища або події, можна як приклад уявити собі ставлення осіб з різними темпераментами до тієї самої події. Трамвай наїхав на жінку, яка переходила через колію, і заподіяв їй тяжкі ушкодження чи, можливо, смерть. Сангвінік, хвилюючись, скаже: «Це була жахлива картина — пролунав надривний крик, хлинула кров, мені почувся навіть тріск зламаних кісток, ця картина стоїть перед моїми очима, переслідує мене, хвилюючи і тривожачи». Меланхолік скаже: «При мені вагон трамвая роздавив нещасну жінку; і ось людська доля: можливо, вона поспішала до люблячого чоловіка, до улюблених дітей, під сімейний дах — і усе розбито, знищено, залишилися сльози і туга про безповоротну втрату, і картина осиротілої родини з біллю виникає в моїй душі». Холерик, обурюючись, скаже: «Роздавили жінку! Я давно говорив, що міське управління недбало виконує свої обов'язки: чи можна доручати керування трамваем таким вагоноводам, що не вміють вчасно натиснути дзвоник і попередити тим розсіяного чи тугого на вухо перехожого. І ось результат. Судити треба за ці недогляди, і суворо судити». А флегматик розповість: «Їхав я на візнику і бачу: стоїть трамвай, біля нього юрба народу, щось роздивляються; я підвівся у прольотці і бачу — лежить якась жінка поперек рейок, імовірно, наїхали і роздавили. Я сів на своє місце і сказав візнику: «Пішов скоріше»»

Реакції темпераменту на подразник можуть бути простежені на такому прикладі. Життєва ситуація полягала в тому, що чотири чоловіки з чітко вираженими типами темпераменту спізнилися до театру.

Холерик — вступив у суперечку з білетером, намагаючись проникнути в партер на своє місце; він запевняв, що годинник у театрі поспішає, намагався відтіснити білетера і проскочити на своє місце.

Сангвінік — відразу зрозумів, що в партер не пустять, але на верхні яруси потрапити простіше і пішов туди.

Флегматик — побачивши, що до зали не пускають, подумав: «Перша картина завжди нецікава, піду в буфет і там дочекаюся антракту».

Меланхолік — «Мені завжди не везе. Так рідко вибираюся до театру й то невдало». І поїхав додому.

Яскравіше типи темпераменту виявляються в дитячому віці. Про це свідчать різні психологічні дослідження. Так, зокрема, з 39 школярів (10–15 років), узятих як об'єкт дослідження, у 33 виявилися яскраво виражені риси темпераментів, «комбіновані» — у 6 осіб. З «чистих» типів сангвініків — 9 осіб, холериків — 10, флегматиків — 9, меланхоліків — 5.

Темперамент людини в процесі життєдіяльності може «маскуватися». Психологія встановила, що процес формування характеру відображається на перетворенні темпераменту. Певною мірою умови середовища впливають на властивості типу нервової системи (основи темпераменту).

Психологічна характеристика типів темпераменту визначається його властивостями: а) сензитивність (підвищена чутливість до подій, що відбуваються; визначає силу найменших зовнішніх впливів, необхідну для виникнення психічної реакції, а також швидкість цієї реакції); б) реактивність (визначає ступінь мимовільності реакції на зовнішні і внутрішні впливи однакової сили); в) активність (енергійність впливу людини на навколишнє середовище, зовнішній світ); г) співвідношення реактивності й активності (визначення залежності діяльності людини — від випадкових зовнішніх чи внутрішніх обставин); д) темп реакцій (швидкість протікання різних психічних реакцій і процесів); е) пластичність і протилежна їй якість — ригідність (гнучкість пристосування до зовнішніх впливів або його інертність); ж) екстраверсія і протилежна їй якість — інтроверсія (залежність реакцій і діяльності людини від зовнішніх вражень, що виникають у певний

момент (екстравертованість), чи від образів, уявлень, пов'язаних з минулим і майбутнім (інтровертованість); є) емоційна збудливість (властивість, обумовлена мінімальним впливом, необхідним для виникнення емоційної реакції і швидкості її виникнення).

Перераховані властивості стосовно типів темпераменту перебувають у певних сполученнях, зв'язках. Їм притаманні певні психологічні характеристики.

Сангвінік. Знижена сензитивність. Висока реактивність і висока активність, урівноваженість. Пластичність. Екстравертованість. Підвищена емоційна збудливість. Прискорений темп реакцій.

Холерик. Знижена сензитивність. Висока реактивність і висока активність з перевагою реактивності. Ригідність. Екстравертованість. Підвищена емоційна збудливість. Прискорений темп реакцій.

Флегматик. Знижена сензитивність. Низька реактивність і висока активність. Ригідність. Інтровертованість. Знижена емоційна збудливість. Уповільнений темп реакцій.

Меланхолік. Підвищена сензитивність. Невисока реактивність і активність. Ригідність. Інтровертованість. Підвищена збудливість. Депресивний характер емоцій. Уповільнений темп реакцій.

Оцінка психологічних характеристик типів темпераменту показує, що в їхній структурі є як «хороші», так і «погані» властивості. Однак слід зазначити, що немає темпераментів «поганих» чи «хороших». Тип темпераменту не визначає і соціальної цінності особистості. Серед видатних людей зустрічалися люди з різними темпераментами: імператор Петро I, фізіолог академік І. П. Павлов — холерики; полководець, генералісимус О. В. Суворов і письменник, філософ О. І. Герцен — сангвініки, письменник М. В. Гоголь і композитор П. І. Чайковський — меланхоліки, полководець М. І. Кутузов і байкар І. А. Крилов — флегматики.

1.2. Психологічні особливості в підлітковому віці

Підлітковий вік він відносив до перехідного, проміжного періоду розвитку, періоду “бурі й натиску”, а зміст підліткового віку він охарактеризував як “кризу самосвідомості”. Тільки переборовши цю кризу, підліток здобуває “почуття індивідуальності”. А поки це не наступило, він буде перебувати в стані пошуку свого “я”, йому буде властива нестійкість, яка проявляється в наступних моментах: висока активність змінюється ослабленням, самовпевненість змінюється сором'язливістю, егоїзм може переходити в альтруїзм, веселий, піднятий настрій переміняється апатією, спокійна зосередженість раптом переходить у нескінченні міркування, прагнення до новацій може поступитися місцем любові до рутини. Німецький філософ і психолог Е. Шпранглер виділяє й описує три типи розвитку підліткового віку. Перший тип розвитку - це “підліткова криза”, коли дитина переживає свій вік, як “друге народження”. Другий тип розвитку відрізняє стабільний і поступовий ріст, коли дитина плавно прилучається до “дорослої діяльності”. Третій тип розвитку являє собою більше активне й самовиховання, яке свідомо направляється самим індивідом, подолання зусиллям волі, власних недоліків, у тому числі тривоги, кризових проявів, а також більш ясне усвідомлення своєї індивідуальності.

Перехід до періоду підліткового віку супроводжується різким ламанням психіки, що одержало назву “підліткової кризи”, коли навчальна діяльність перестає чинити той вплив на розвиток, який вона мала в попередній період, а провідною діяльністю стає спілкування з однолітками (згідно Д. Б. Ельконіна - інтимно-особисте спілкування), психологічне віддалення від дорослих, із частими конфліктами. Однією з вікових особливостей підлітків є підвищена стомлюваність. Вчений Г.Г. Шахвердов, який багато років вивчав особливості протікання фізіологічної перебудови організму, знаходить

наступні причини виникнення цієї проблеми: “У підлітка більш інтенсивно функціонують гіпофіз, щитовидна залоза й статеві залози. Передня частка гіпофіза стимулює ріст організму в довжину й разом із щитовидною залозою підсилює обмін речовин в організмі”. “Серцево-судинна система ще не досить досконала. У середньому шкільному віці у зв'язку із загальним ростом тіла в довжину спостерігається інтенсивне зростання всієї серцево-судинної системи при деякій невідповідності росту серця й судин”. “На самому початку цього віку ріст серця трохи затримується, кров'яний тиск знижується, що супроводжується часто загальним недокрів'ям, і, зокрема, недокрів'ям мозку, млявістю й підвищеною стомлюваністю”. Саме в цьому віці відбувається все більша витрата енергії, яка не може залишитися без певних наслідків. Звідси напрошується висновок про те, що навіть звичайні навантаження приводять доперевтоми. К. Д. Ушинський у роботі “Людина як предмет виховання” вказував, що педагог, який прагне виховувати людину повинен, насамперед, довідатися його у всіх відносинах. “Вивчайте закони тих психічних явищ, якими ви хочете управляти, і чиніть у відповідності із цими й тими обставинами, у яких ви хочете їх прикласти”. В 60-і роки ХХ століття Д. Б. Ельконін висловив гіпотезу про те, що “немає підстав для абсолютизації існуючої схеми віків, заснованої на середньостатистичних вікових нормах розвитку, для перетворення їх у якийсь інваріант будь-якого можливого шляху розумового розвитку. Ця схема відображає лише цілком певний і конкретний шлях розумового розвитку дітей, що протікає в конкретно-історичних формах.

Оригінальну концепцію вікового підходу розробила Л.І. Божович, що опиралася на введене Л.С. Виготським поняття про соціальну ситуацію розвитку. Фундаментальна є сформована нею теза про те, що справді віковий підхід припускає не тільки урахування тих властивостей, які яскраво проявляються на даному віковому етапі, але й опору на ті особливості, які ще

не повністю виявилися на даному щаблі розвитку, яким належить майбутнє. З погляду Л.І. Божович, віковий підхід - це виховання дитини з урахуванням перспектив її розвитку.

Таким чином, індивідуально-вікові особливості підлітків обумовлені:

1. особливостями біологічного розвитку організму;
2. культурно-історичним середовищем, як сферою їхнього росту й розвитку;
3. умовами навчання й виховання;
4. резервами індивідуального розвитку. Причому процес розвитку індивідуально-вікових особливостей носить поступальний характер .

Індивідуально-віковий розвиток характеризується необоротністю своїх процесів. На кожному новому витку розвитку реалізуються результати попереднього етапу.

Внутрішньою рушійною силою процесу розвитку є єдність протилежностей, що борються. Вирішення внутрішніх протиріч і приводить через стрибок до нового етапу розвитку. Результатом індивідуально-вікового розвитку на кожному етапі є формування психічних новотворів, які являють собою якісно новий спосіб функціонування психіки, особистості, а розкриття їх субстратних характеристик дозволяють прогнозувати хід розвитку особистості. Виникнення психічних новотворів характеризує “безперервний процес саморуху” особистості (Л.С. Виготський). Причому процес саморуху в сучасній психологічній науці розглядається в єдності двох протилежних сторін:

1. інтеріоризація існуючих у поза соціальними факторами, їхнє засвоєння;
2. вихід за межі накопиченого досвіду, сформованих навичок, звичок, якостей особистості.

Вивчення індивідуально-вікових особливостей дітей необхідно для виявлення резервів розвитку підлітків. Знання й користування в педагогічній практиці резервів розвитку підлітків більш успішно навчати й виховувати дітей. Перед педагогом встають проблеми: як сформувати позитивну навчальну мотивацію, розвивати пізнавальну навчальну мотивацію, розвивати пізнавальну й творчу активність, захопити, зацікавити, розбудити. Ученими й практиками затрачаються колосальні зусилля для їхнього вирішення. Але чомусь установилася сумна закономірність: чим далі йде процес навчання, тим нижче активність учнів. У соціальну технологію взаємини по формулі “учитель постачає - учень споживає”, пізнавальна мотивація учня, вибір учнем свого місця в житті не вписується. Знамениті “чомучки” саме тому й залишаються в дошкільному дитинстві, що в них на життєвому шляху встановлюється шлагбаум “відповіді без запитань”. Формується певний тип учня - інтелектуального споживача .

Інформаційна потреба - це потреба всього живого в інформації для орієнтовно-приспосувальної поведінки й боротьби за існування. Для людини це ще й усвідомлена необхідність інформації для здійснення творчої перетворювальної діяльності. У розвитку інформаційної потреби, головним є - слово. Вивчення інформаційної потреби розкрило її пряму залежність від рівня знання учнів. Чим він вище, тим вищай інформаційна потреба й тим більше школяр проявляє себе як суб'єкт у пізнавальній діяльності, інформаційна потреба розвивається за умови відчуття учнем успіху, задоволення результатом, подолання труднощів. А це вимагає розвитку в особистості вольової сфери, здатності до вольових умов.

Неправомірно розглядати індивідуальні особливості школяра (наприклад, індивідуальні особливості уваги, пам'яті, мислення й т.д.) безвідносно до вікового періоду, стадії його розвитку. Одна з основних умов успішного формування індивідуальних

особливостей в учня, це знання цих особливостей на кожному віковому щаблі. Вікові особливості завжди існують і проявляються у формі індивідуальних варіантів розвитку і є тлом для вивчення індивідуальних розходжень. Облік психологічних особливостей надзвичайно важливий у вихованні й навчанні.

Підлітковий вік охоплює період від 11-12 до 14-15 років. Письменниця Олена Кононенко правдивоохарактеризувала складність і суперечливість підліткового віку: “Людина вже не дитина, хоча часом ходить у коротких штанах й охоче заглядається на вітрини іграшок. І людина ще не юнак, хоча вже дерзає критично мислити будувати плани свого майбутнього”. А от, що написав про підлітковий вік, головний редактор “Сім’ї і школи” Н. Ченцов: “Підрастають діти, складніше стає їхнє життя й уже не все в ньому відкрите нам. Нові друзі й захоплення, інтереси й заняття - як розібратися, як віднести до всього цього? Тільки з повагою. Підліткова пора випробовує й дорослих, і самого підлітка - що накопичено, що створено в попередні роки? Досвід співробітництва, співучасті всіх у родині в житті кожного, уваги й взаємного розуміння дозволяє одні зміни передбачати, інші - попереджати, треті - підтримувати. Більше того, цей досвід відкриває дорослим благодатну можливість повною мірою передати дітям усе, що дали прожиті роки: життєву досвідченість, знання людей, моральні переконання. Підлітку необхідно все це - адже він уже на порозі дорослого життя. Звичайно, щось не прийме, із чимсь не погодиться, щось вирішить і зробить по-своєму. Поставимося з повагою й до цього вибору .

А якщо всі роки тримали, вели за руку, самі вирішували, і він виконував, а тепер не слухається, виривається, рветься, невідомо куди? І до цього віднесемося з розумінням і повагою. Інакше й не можна: адже більше не втримаємо... Нехай його прагнення здаються нам безглуздими, претензії - перебільшеними, судження - необґрунтованими. Зрозуміти все це він може

тільки як доросла людина - власним розумінням й у рівноправному співробітництві із близькими, а не по нашій команді. Нам відкривається остання можливість стати для нього такими близькими”.

Психологічно підлітковий вік украй суперечливий, він характеризується максимальними диспропорціями в рівні й темпах розвитку. Найважливішою психологічною особливістю є його почуття дорослості. Воно виражається в тому, що рівень домагань підлітка передбачає його майбутнє становище, якого він фактично ще не досяг. Саме на цьому ґрунті в підлітка виникають типові вікові конфлікти з батьками, педагогами й самим собою. У цілому - це період завершення дитинства й початку “виростання” з нього. Американський музикант Ді Снайдер так описує цей вік: “Юність чудова й важка - але це її пишнота незрозуміла, поки ти не подорослішаєш і не знайдеш можливості оглядатися назад. Це час необхідних невідповідностей: тіло тягнеться нагору, а голос стає нижче: вуса, хоч убий, не проростають, зате фізіономія посипана цілим урожаєм прищиків; на той час, коли ти нарешті починаєш цікавитися протилежною статтю, протилежна стать демонструє явну втрату інтересу до тебе; батьки вимагають, щоб ти “був дорослим”, вимагаючи одночасно, щоб ти “припинив зображувати із себе розумника”. До тебе ставляться не як до маленької дитини, але й не як до дорослого, а як до чого посередині” .

Загальні закономірності підліткового віку проявляють себе через індивідуальні варіації, що залежать не тільки від оточуючого підлітка середовища й умов виховання, але й від особливостей організму або особистості. Підлітковий вік займає важливу фазу в загальному процесі становлення людини як особистості, коли на основі якісно нового характеру, структури й складу діяльності дитини заставляються основи свідомого поведіння, вимальовується загальна спрямованість у формуванні моральних знань і соціальних установок.

Підлітковий вік - це вік “допитливого розуму, жадібного прагнення до пізнання, вік кипучої енергії, бурхливої активності, ініціативності, спраги діяльності”. Поведінка й діяльність підлітка багато в чому визначаються особливостями самооцінки. У навчальній діяльності підлітка є свої труднощі й протиріччя, але є й свої переваги, на які може й повинен опиратися педагог.

Із загальним ростом свідомого відношення до дійсності помітно підсилюється свідоме відношення до навчання. З іншого боку, саме в підлітковому віці спостерігаються окремі випадки негативного відношення до навчання; учителеві в кожному конкретному випадку потрібно з'ясувати причини такого відношення. Однією з таких причин є своєрідна реакція підлітка на ті або інші невдачі в навчанні, викликані іноді випадковими обставинами (наприклад, хворобою), які ведуть до зниження успішності.

Підліток зазвичай гостро переживає власні невдачі, і порушене самолюбство викликає в нього бажання замаскувати своє справжнє відношення до цих невдач: він робить вигляд, що успіхи в навчанні не мають для нього значення.

Істотні знання при негативному відношенні підлітків до навчання має усвідомлення й переживання або неуспіхи в оволодінні тими або іншими навчальними предметами. Неуспіх, як правило, викликає в учнів бурхливі негативні емоції й небажання виконувати важкі навчальні завдання. Навпаки, сприятливою ситуацією навчання для підлітків є ситуація успіху, що забезпечує їм емоційне благополуччя. “Бажання гарно вчитися, - стверджував В.А. Сухомлинський, - приходить тільки разом з успіхом у навчанні. Інтерес до навчання з'являється тільки тоді, коли є натхнення, яке народжується від успіху в оволодінні знаннями”. Широко відомий психологам ефект Розенталя - Якобсона. Ці дослідження показали, яке величезне значення для успіхів учня мають очікування вчителя, і його настрою, упередженість. Велике значення для підлітка мають сприятливі ситуації, створювані педагогами: схвалення

при правильній відповіді учня або старанні; підкреслення навіть самого незначного успіху, похвала тощо.

Характерною рисою цього віку є й те, що в підлітків загострений страх, виглядати “слабким”, несамотійним, тобто мати ті риси, які дозволяють сумніватися в тому, що підліток уже не “маленький”.

До індивідуальних розходжень у розумових здатностях відносяться й здатності учнів до самотійного набуття знань, умінь самотійної роботи. Вони зв'язані з усією пізнавальною діяльністю учня: оволодіння новими знаннями, виконання різних навчальних практичних завдань, особливе виділення в досліджуваному матеріалі істотного, встановлення зв'язку нового матеріалу з раніше засвоєним і т.п. Для учнів, які мають утруднення при виконанні самотійної роботи, потрібно вживати заходів, що відповідають кожному конкретному випадку. Це може бути поділ складного завдання на етапи, допомога учням у складанні плану відповіді. Учитель прагне до того, щоб виробити в учня навички узагальнювати, робити висновки, виділяти найбільш головне й т.п.

У підлітковому віці змінюється мислення школяра, воно здобуває нові риси і якості. У підлітка вчителю треба попереджати або усувати такі недоліки мислення, як схильність до занадто “сміливих аналогій”, поспішних узагальнень, висновків або умовиводів. Індивідуальні розходження в розумовій діяльності проявляються в тому, що одні з учнів більш продуктивно працюють над образним матеріалом, а інші - зі словесним матеріалом, треті - однаково добре працюють і з наочно-образним і словесно-логічним матеріалом. Учитель обов'язково повинен прагнути розвивати такі індивідуальні властивості мислення, як, наприклад: викладаючи матеріал словесно, підкріплювати його оглядовим, і навпаки.

Увага підлітків поступово здобуває характер організованих, регульованих і керованих процесів. Увага сама по собі не є особливим

пізнавальним процесом. Вона властива будь-якому пізнавальному процесу (сприйняттю, мисленню, пам'яті й т.д.) і виступає як форма, здатність організації цього процесу. У підлітковому віці людина стає винахідливою, схильною до аналізу й сприйнятливою.

Значно збільшується обсяг пам'яті, причому не тільки за рахунок кращого запам'ятовування матеріалу, але і його логічнооосмислення. Підсилюється прагнення домагатися розуміння того, що треба запам'ятати, і відтворювати не буквально, а своїми словами, роблячи при цьому потрібні збереження й узагальнення. Властивості пам'яті в кожній дитини різні. Одні відразу ж можуть відтворити правила, визначення й т.д. Інші на етапі первинного ознайомлення з матеріалом цього зробити не можуть (не тому що не хочуть, а саме не можуть). Таким учням треба ще якийсь час для осмислення, запам'ятовування. З огляду на властивості пам'яті, мислення, таких учнів потрібно запитувати не відразу, після ознайомлення з новим матеріалом, а через урок, можливо через два, даючи їм необхідний час. Але до кінця вивчення теми, зазвичай, всі учні повинні знати й уміти формулювати основні поняття.

1.3. Соціальна адаптація підлітків з різними типами темпераменту

Надзвичайно велику роль у вихованні людини відіграє саме її оточення. Адже процес виховання забезпечується суспільством та державою в організаціях, що спеціально створюються для його здійснення (школа, мережа позашкільних закладів, дитячі та молодіжні організації), а також в тих, де виховання не є провідною функцією (армія, виробництво, громадські об'єднання). Роль держави в організації виховання особистості полягає в тому, що вона не тільки створює його інфраструктуру, але в першу чергу формулює завдання соціального виховання, закріплені в державних програмах та документах (Державна національна програма «Освіта»), і

визначає його структуру та зміст. Провідним завданням соціального виховання в кожному суспільстві є створення оптимальних умов для найбільш ефективної соціалізованості особистості. Процеси соціального виховання та соціалізації особистості здійснюються в умовах соціального середовища. Середовище – це сукупність умов існування людини та суспільства. У соціології під соціальним середовищем людини розуміють економічні, політичні, соціальні, духовні, територіальні умови, що впливають на становлення особистості. З точки зору соціальної педагогіки соціальне середовище – це сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інститути, соціальні групи), що впливають на формування її свідомості та поведінки. Соціальні умови життєдіяльності – це всі ті фактори, які визначають, якою буде поведінка людини, якою буде її доля і місце у суспільстві, тобто, це умови в сім'ї, колективі дитячого садка, школи, друзі, вулиця, родина, гуртки, ЗМІ. Саме соціальне середовище, зокрема його сфери: політична, соціальна, духовна формують певні очікування щодо поведінки особистості. Ці очікування перетворюються відповідними соціальними інститутами у цілі, завдання, зміст соціального виховання. Соціальне середовище існує завдяки численним взаєминам його членів та соціальних інститутів. Чим більша і різноманітніша палітра складових соціального середовища, тим інтенсивніше його розвиток та різноманітніші умови життєдіяльності особистості. Соціальне середовище як сукупність соціальних умов процесу соціалізації особистості безпосередньо впливає на механізми його регулювання. Зміни у процесі соціалізації обов'язковообумовлюються реформаціями у структурі та функціонуванні соціального середовища. Тобто, всі зміни, які відбуваються у тому середовищі, з яким взаємодіє людина впливають на формування її свідомості та поведінки. Отже, формування соціально-психологічного типу особистості відбувається насамперед за допомогою власного досвіду спілкування в

безпосередніх соціальних контактах, де людина зазнає впливу мікросередовища, а через нього – і макросередовища, його культури, соціальних норм і цінностей. Людина прилучається до тієї чи іншої групи часто-густо саме задля того, аби стати її частиною, осягнути почуття «Ми» й почуття «Я» серед «Ми», що позбавляє самотності, дає відчуття сили і впевненості, спонукує до впливу на соціальне життя у групі в процесі міжособистісних контактів, сприяє набуттю індивідуального досвіду . Соціальне середовище впливає на соціалізацію особистості і охоплює життєдіяльність людини від її народження аж до смерті. Соціалізація особистості залежить від умов соціального середовища У процесі соціалізації в людини формуються соціальні якості, знання, вміння, відповідні навички, що дає їй змогу стати дієздатним учасником соціальних відносин. Соціалізація відбувається як за умов стихійного впливу на особистість різних обставин життя, так і за умов цілеспрямованого формування особистості. Завдяки активності людини її життєвий шлях, відображення нею соціально-психологічної реальності перетворюється в складну двосторонню взаємодію особистості та соціального життя. Складний процес взаємовпливу одне на одного і є джерелом розвитку та становлення індивіда. З погляду соціальної психології активність індивіда зумовлена людською потребою належати до соціуму, сприймати, оцінювати й осмислювати його, ідентифікувати себе із своїм народом, конкретною соціальною групою. На стадії переходу взаємовідносин і зв'язків стереотипні вимоги групи до поведінки індивіда спонукують його до вироблення відповідної лінії поведінки особи й вибору конкретного її варіанта. Отже, основа соціально-психологічного розуміння соціалізації особистості ґрунтується на характеристиці соціально-психологічного типу особистості як специфічного утворення, продукту соціально-психологічного відображення соціального життя, соціальних відносин . Як було вище зазначено, що процес соціалізації

особистості відбувається тільки за певних умов, тобто способів впливу соціального середовища на свідомість, формування характеру, типу темпераменту та поведінки людини. Можна сказати, що існує два способи впливу на процес соціалізації особистості: - спосіб стихійного впливу на особистість різних обставин життя; - спосіб цілеспрямованого формування особистості. Під час стихійного впливу на особистість різних обставин життя, умов соціального середовища особистість мимовільно сприймає і засвоює все те, що на неї впливає. Даний спосіб впливу соціального середовища на соціалізацію особистості відбувається тоді, коли у людини ще не сформована самосвідомість. Цілеспрямований вплив відбувається тоді, коли у особистості вже сформована самосвідомість, коли людина сама починає усвідомлювати мету свого життя у суспільстві. Потрібно також зазначити, що обидва способи впливу соціального середовища на процес соціалізації особистості можуть мати як позитивний так і негативний характер. Спосіб умов стихійного впливу на соціалізацію особистості реалізується, як правило, через фактори макросередовища, – це ті обставини життя, які впливають на кожну людину і які кожен сприймає по різному і пристосовується до них також як вважає за потрібне. Такими обставинами є політичний устрій країни, економічне становище, певні події, які відбуваються у суспільстві, певні непередбачувані події у житті людини. Спосіб цілеспрямованого впливу на формування особистості здійснюється у мікросередовищі, а саме у сім'ї, колективі дитячого садка, школи, студентського колективу, у певних суспільних організаціях, бо саме у цих середовищах вплив на особистість здійснюється з конкретною метою, а саме з метою виховання, навчання та підготовки особистості до майбутнього самостійного життя, також у вище згаданих середовищах формується особистість кожної людини, її якості характеру, життєві позиції, погляди і тому треба створювати всі необхідні умови для того, щоб цей процес

формування особистості відбувався правильно і тільки на позитивному рівні. Також дуже важливо щоб сама особистість усвідомила свою життєву мету і була позитивно налаштована на сприймання вище зазначених впливів, бо саме тоді можна очікувати успішного входження людини у суспільство і засвоєння соціального досвіду. Системоутворюючим ядром індивідуальності є самооцінка особистості, яка багато в чому визначає життєві позиції людини, рівень її домагань, всю систему оцінок. Самооцінка впливає на формування стилю поведінки і життєдіяльність людини. Іншими словами, самооцінка багато в чому обумовлює динаміку і спрямованість розвитку суб'єкта. В психологічній науці прийнято розрізняти загальну і приватну самооцінки. Приватна самооцінка формується на основі загальної, завдяки оформленню і розвитку в її структурі таких компонентів, як «Я-ідеальне», «рефлексія» і «цілеутворення». В дошкільному дитинстві дані компоненти знаходяться у стадії становлення. У підлітковому ж віці ці компоненти майже сформовані. Самооцінка в цьому віці набуває не меншого значення, ніж оцінки дорослих, перетворюючись у надзвичайно важливий мотив поведінки. Переважна орієнтація підлітка на самооцінку пов'язана передусім із його прагненням до самостійності та незалежності, із самоповагою, вимогливістю до себе. Починаючи із шостого класу, інтенсивно розвішається особистісна та міжособова рефлексія, внаслідок чого підлітки починають вбачати причини конфліктів чи, навпаки, успіхів у спілкуванні з товаришами в особливостях власної особистості. Характерна для молодшого школяра рівновага позитивних і негативних самооцінок поступається місцем різкому невдоволенню собою, що поширюється як на навчальну діяльність, так і на систему взаємин з оточуючими загалом. Можна говорити про своєрідну кризу самооцінки, більшою мірою притаманну хлопчикам. Виникає інтерес до себе та оточуючих, прагнення зрозуміти особливості людини та її взаємини з іншими людьми, мотиви її вчинків та переживання. Яскраво

виражена установка на порівняння себе з іншими. Особливо це стосується вчинків, адже саме у них виражається ставлення людини до чогось або ж до когось. Розмірковування підлітка про себе, про своє життя не абстрактні, як це характерно для ранньої юності, а стосуються передусім того, що відбувається з ним, його стосунків з іншими людьми, життєвих планів тощо. Приблизно в 11—12 років виникає інтерес до свого внутрішнього світу, у подальшому відбувається поступове ускладнення й поглиблення самопізнання. Завдяки інтенсивному інтелектуальному розвитку з'являється схильність до самоаналізу. Образи "Я", що створює у своїй свідомості підліток, відображають усе багатство його життя. Уявлення про фізичне "Я", свій розум, здібності у різних сферах, силу характеру, товариськість, доброту та інші якості, інтегруючись, утворюють когнітивний компонент "Я—концепції" підлітка. З ним тісно пов'язані оціночний і поведінковий компоненти. Для підлітка важливо не просто знати, який він насправді, але й розуміти, наскільки значущими є його індивідуальні особливості. Їх оцінка істотно залежить від системи цінностей, що складається завдяки впливу родини й однолітків. «Я-ідеальне» суб'єкта, будучи одним з компонентів психологічної структури самооцінки, служить джерелом формування ціннісних орієнтації людини, оскільки у всій повноті розкриває його уявлення про власне майбутнє. Неспівпадання реальних і ідеальних якостей розглядається в психології як своєрідне протистояння «Я-ідеальний» і «Я-реальний». У разі ж їх відносного зближення говорять про відсутність цілі для саморозвитку. Підліток оцінює власні вчинки, прагнучи осмислити їх наслідки в майбутньому. Він намагається зрозуміти свої особливості, усвідомити власні недоліки, що зумовлено потребою правильно будувати взаємини з дорослими й однолітками, відповідати вимогам інших людей та своїм власним. Останнє зумовлює домінуючу орієнтацію підлітка на позитивне в іншій людині (точніше, на те, що він вважає таким), готовність

брати з неї приклад. Орієнтація на певні зразки багато в чому визначає зміст нової системи життєвих цінностей та загальну спрямованість формування особистості підлітка.

Висновок: соціалізація як процес входження людини у суспільство залежить від способів впливу на особистість умов соціального середовища, у якому вона перебуває, від того чи правильно відбувається вплив цих умов на свідомість людини, і це вкотре підтверджує нерозривність процесу соціалізації і умов соціального середовища, у якому відбувається цей процес.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМПЕРАМЕНТУ В ПІДЛІТКІВ

2.1. Поінформованість методик та організація дослідження

Що стосується тестів («тест» - від англійського «test» - коротке випробування, проба), то їх застосовують для визначення здібностей людини та прогнозування її поведінки з давніх пір. Один з перших психологічних тестів був описаний в Біблії, в книзі Суддів. На війська полководця Гедеона, втомленим після виснажливого переходу, чекала важка битва з мідіянітянами. Щоб відібрати більше стійких бійців, полководець наказав їм напиться з джерела. Частина втомлених вояків, ставши на карачки, жадібно пили воду. Інші ж, не втрачаючи гідності, черпали її долонями. Вони-то і склали потім відбірний загін.

У минулому столітті англійський учений Ф. Гальтон вперше використав тести для вимірювання розумових здібностей людини. З тих пір

було створено близько 10 тисяч різних тестів, за допомогою яких їх автори сподівалися з'ясувати все що завгодно - від професійної придатності працівника, до його щирості. В даний час застосовуються різні методики для діагностики типу темпераменту.

Опитувальник структури темпераменту (ОСТ) В.М. Русалова використовується для діагностики властивостей «предметно-діяльнісного» і «комунікативного» аспектів темпераменту. Опитувальник складається з 9 шкал: предметна ергічність, соціальна ергічність, пластичність, соціальна пластичність, темп і швидкість, соціальний темп, емоційність, соціальна емоційність і контроль.

Випробовувані: в дослідженні брали участь 40 випробуваних у віці 13-14 років, у тому числі 20 хлопчиків та 20 дівчаток.

Методики дослідження: Опитувальник Г. Айзенка . Цей опитувальник заснований на ідеї екстравертності і нейротизму. Залучаючи дані з фізіології вищої нервової діяльності, Г. Айзенк висловлює гіпотезу про те, що сильний і слабкий типи по І.П. Павлову дуже близькі до екстравертного і інтровертного типів особи. Природа інтро- і екстраверсії передбачається в природжених властивостях центральної нервової системи, які забезпечують врівноваженість процесів збудження і гальмування. Таким чином, використовуючи дані обстеження за шкалами екстра - інтроверсії і нейротизм, можна вивести показники темпераменту за класифікацією І.П. Павлова.

Опитувальник містить 101 питання, на які випробуваний повинен відповісти «так» («+»), або «ні» («-»). Час відповідей не обмежується, хоча затягувати процедуру обстеження не рекомендується.

Інструкція: «Вам пропонується відповісти на питання, що стосуються Вашого звичайного способу поведінки. Постарайтеся уявити типові ситуації і

дайте першу «природну» відповідь, яка прийде Вам в голову. Якщо Ви згодні з твердженням, поряд з його номером поставте «+» (« Так»), якщо ні - знак «-» («ні»). Відповідайте швидко і точно. Пам'ятайте, що немає «хороших» чи «поганих» відповідей ».

Обробка результатів. За допомогою «ключа» підраховується кількість балів, отриманих по кожній із шкал. За відповідь, що співпадає з ключем, нараховується 2 бали, за відповідь «не знаю» - 1 бал, за відповідь, що не збігається з ключем - 1 бал. Отримані бали підсумовуються. Показником інтроверсії є сума до 11 балів, екстраверсії - понад 12 до 24 балів. Про емоційної стійкості (псіхотизме) свідчить сума до 14 балів, про нестійкість (нейротизм) - понад 15 балів.

Опитувальник структури темпераменту В. М. Русалова . Даний опитувальник призначений для діагностики властивостей темпераменту, що виявляються в предметної та соціальної життєдіяльності людини.

Інструкція: «Вам пропонується відповісти на 105 питань. Питання спрямовані на з'ясування Вашої звичайної поведінки. Намагайтеся уявити типові ситуації і дати першу природну відповідь, яка приходить Вам в голову. Відповідайте швидко, не замислюючись, не пропускаючи жодного питання. Пам'ятайте, немає «хороших» і «поганих» відповідей. Якщо ви обрали відповідь «згоден», то в бланку для відповідей, відповідно Номеру запитання поставте знак «+», якщо обрали відповідь «не згоден», поставте значок «-» в клітинці поруч з номером питання. Намагайтеся відповісти на питання як можна щиро. Ваші відповіді не будуть демонструватися нікому ».

Обробка результатів. За допомогою «ключа» підраховується кількість балів, отриманих по кожній з дев'яти шкал. За збіг відповіді обстежуваного з «ключем» приписується 1 бал. Збіг відповідей «згоден» і «не згоден» підсумовуються. *Наприклад:* якщо на питання № 4 отримана відповідь

«згоден» (+), то першій шкалі «Ергічність» приписується один бал, якщо на запитання отримана відповідь «не згоден» (-), також приписується один бал.

2.2. Діагностика типів темпераменту в учнів підліткового віку

Для діагностики типу темпераменту був застосований тест-опитувальник Г. Ю. Айзенка.

За результатами методики був зроблений висновок про тип темпераменту досліджуваних, дані відображені в таблицях 2 і 3.

а) Таблиця 2

Інтровертивні, екстравертивні якості, нейротизм та емоційна стійкість в особистості випробуваних (за результатами методики Г. Ю. Айзенка)

Параметри	Людей	У %
екстраверсія	20	50
інтроверсія	20	50
нейротизм	24	60
Емоційна стабільність	16	40

Шкали «екстраверсія — інтроверсія».

Характеризуючи **типового екстраверта**, автор методики Г.Ю. Айзенк відзначає його товариськість і спрямованість індивіда зовні, широке коло знайомств, необхідність у контактах. Діє під впливом моменту, імпульсивний, запальний. Він безтурботний, оптимістичний, добродушний, веселий. Віддає перевагу рух і дію, має тенденцію до агресивності. Почуття і емоції не мають суворого контролю, схильний до ризикованих вчинків. На нього не завжди можна покластися. Таку поведінка демонструють 50% обстежених підлітків.

Типовий інтроверт - це спокійний, сором'язливий, інтроєктивний людина, схильна до самоаналізу, стриманий і віддалений від усіх, крім близьких друзів. Планує і обмірковує свої дії заздалегідь, не довіряє раптовим спонукань, серйозно ставиться до прийняття рішень, любить у всьому порядок. Контролює свої почуття, його нелегко вивести з себе. Має песимістично, високо цінує етичні норми. Даний тип діагностовано у 50% обстежених підлітків.

Шкала «нейротизм - емоційна стійкість» характеризує емоційну стійкість або нестійкість (емоційна стабільність або нестабільність).

Емоційна стійкість - риса, що виражає збереження організованого поведінки, ситуативної цілеспрямованості у звичайних і стресових ситуаціях. Характеризується зрілістю, відмінної адаптацією, відсутністю великої напруженості, занепокоєння, а також схильністю до лідерства, товаришкості. Емоційна стійкість виявлена у 40% обстежених підлітків.

Нейротизм виражається в надзвичайній нервній нестійкості, поганій адаптації, схильності до швидкої зміни настроїв (лабільності), почуття провини і неспокою, стурбованості, депресивних реакціях, неуважності, нестійкості в стресових ситуаціях. Нейротизму притаманна емоційність, імпульсивність; нерівність у контактах з людьми, мінливість інтересів, невпевненість у собі, виражена чутливість, вразливість, схильність до дратівливості. Нейротичні риси виявили 60% підлітків.

2.3 Аналіз результатів дослідження

Таблиця 3

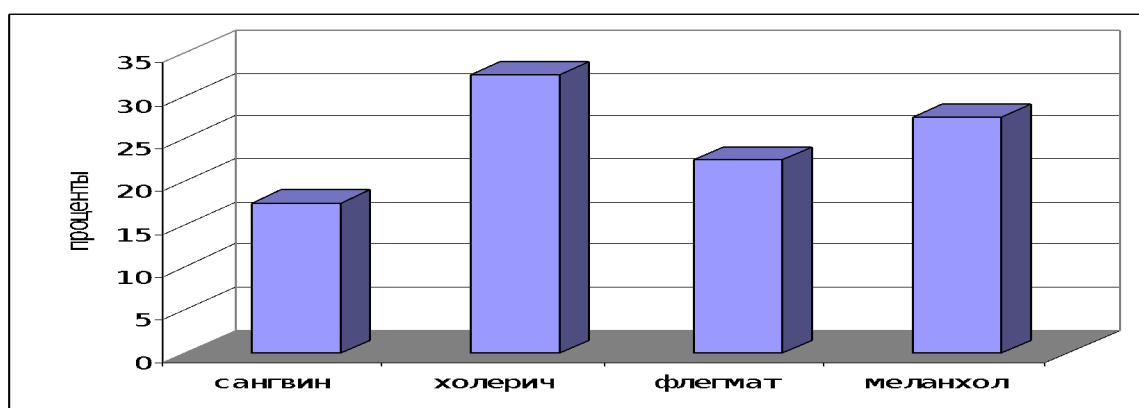
Тип темпераменту у підлітків (за результатами методики Г.Ю.Айзенка)

Типи	Людей	У %
сангвінічний	7	17,5

холеричний	13	32,5
флегматичний	9	22,5
меланхолічний	11	27,5

Результати дослідження представлені також у графічному вигляді (діаграма 1).

Діаграма 1 Тип темпераменту підлітків (за результатами методики Г. Ю. Айзенка,%)

З даних таблиці 3 та діаграми 1 випливає, що у вибірці *сангвінічний тип* темпераменту зустрічається в 17,5% випадків.

Сангвінік швидко пристосовується до нових умов, швидко сходиться з людьми, товариський. Почуття легко виникають і змінюються, емоційні переживання, як правило, неглибокі. Міміка у сангвініка багата, рухлива, виразна. Непосидючий, потребує нових вражень, недостатньо регулює імпульси, не вміє суворо дотримуватися розпорядку життя, системи в роботі та навчанні. У зв'язку з цим може успішно виконувати справу, що вимагає рівної витрати сил, тривалого і методичної напруги, посидючості, стійкості уваги, терпіння. При відсутності серйозних цілей, глибоких думок, творчої діяльності виробляються поверховість і мінливість.

Холеричний тип темпераменту зустрічається в 32,5% випадків.

Холерик вирізняється підвищеною збудливістю, дії переривчасті. Йому притаманні різкість і стрімкість рухів, сила, імпульсивність, яскрава вираженість емоційних переживань. Внаслідок неврівноваженості, захопившись справою, схильний діяти з усіх сил, виснажуватися більше, ніж належить. Маючи громадські інтереси, темперамент проявляє в ініціативності, енергійності, принциповості.

Флегматичний тип темпераменту відзначений у 22,5% підлітків.

Флегматик характеризується порівняно низьким рівнем активності поведінки, нові форми якої виробляються повільно, але є стійкими. Virізняється повільністю і спокоєм у діях, міміці й мові, рівністю, постійністю, глибиною почуттів і настроїв. Він рідко виходить з себе, не схильний до афектів, розраховавши свої сили, доводить справу до кінця, рівний у стосунках, в міру товариський, не любить даремно базікати. Заощаджує сили, даремно їх не витрачає. Залежно від умов, у одних випадках флегматик може характеризуватися «позитивними» рисами: витримка, глибина думок, сталість, обґрунтованість і т. д., в інших - млявість, байдужість до навколишнього, лінь і брак волі, бідність і слабкість емоцій, схильність до виконання одних лише звичних дій.

Меланхолійний тип темпераменту представлений у вибірці в 27,5% випадків.

У підлітка з таким типом темпераменту реакція часто не відповідає силі подразника, присутня глибина і стійкість почуттів при слабкому їх вираженні. Йому важко довго на чомусь зосереджуватись. Сильні впливи часто викликають у меланхоліка тривалу гальмівну реакцію. Йому властиві стриманість і приглушеність моторики й мови, сором'язливість, боязкість, нерішучість. У нормальних умовах меланхолік - людина глибока, змістовна, може бути хорошим трудівником, успішно справлятися з життєвими задачами. За несприятливих умовах може перетворитися в замкнуту, боязку,

тривожну, чутливу людини, схильну до тяжких внутрішніх переживань таких життєвих обставин, які зовсім цього не заслуговують.

ВИСНОВКИ

Виконуючи нашу курсову роботу ми мали перед собою завдання вивчити теоретичні та практичні основи впливу соціальних умов на структуру темпераменту у підлітковому віці. В результаті проведеного дослідження ми отримали наступні результати: 1. Підлітковий період – надзвичайно складний етап психічного розвитку. З одного боку, за рівнем та особливостями психічного розвитку підлітки ще не розпрощалися з дитинством; з іншого – вони вже стоять на порозі дорослого життя, і в їх поведінці реально виражається спрямованість на дорослі форми взаємин та поведінки. Підлітковий вік є перехідним головним чином в біологічному сенсі, оскільки це вік статевого дозрівання, паралельно якому досягають зрілості й інші біологічні системи організму. В соціальному аспекті підліткова фаза – це продовження первинної соціалізації. Всі підлітки цього віку – школярі, вони знаходяться на утриманні батьків (держави), їхньою провідною діяльністю є навчання. Соціальний статус підлітка мало чим відрізняється від дитячого. Психологічно цей вік дуже суперечливий. Для нього характерні максимальні диспропорції у рівні й темпах розвитку, обумовлені значною мірою біологічно. Найважливіше психологічне новоутворення віку – почуття дорослості – являє собою новий рівень домагань, що передбачає майбутнє становище, якого підліток фактично ще не досяг. Звідси – типові вікові конфлікти та їх переломлення в самосвідомості підлітка. В цілому це період закінчення дитинства і початку «виростання» з нього. 2. Індивідуальні особливості особистості найяскравіше виявляються в темпераменті, характері та здібностях, у пізнавальній, емоційно-вольовій діяльності, потребах та інтересах. Особливості їх прояву залежать від виховання дитини. Індивідуальні риси характеру, як свідчать дослідження, досить яскраво виявляються вже в дошкільному віці. Темперамент характеризує динамічний бік психічних реакцій людини — їх темп, швидкість, ритм, інтенсивність. На однакові за змістом і метою дії

подразники кожна людина реагує по-своєму, індивідуально. Одні реагують активно, жваво, глибоко емоційно, довгопереживають вплив подразника, а інші — спокійно, повільно, швидко забуваючи про те, що на них впливало. Деякі люди надто афективно реагують на події, на ставлення до них — спалахують гнівом, діють агресивно, а дехто в цьому разі виявляє боязкість, не чинить жодного опору там, де він потрібний. Отже, темперамент можна визначити як індивідуальну особливість людини, що виявляється в її збудливості, емоційній вразливості, врівноваженості та швидкості перебігу психічної діяльності. Надзвичайно велику роль у вихованні людини відіграє саме її оточення. Адже процес виховання забезпечується суспільством та державою в організаціях, що спеціально створюються для його здійснення (школа, мережа позашкільних закладів, дитячі та молодіжні організації), а також в тих, де виховання не є провідною функцією (армія, виробництво, громадські об'єднання). Роль держави в організації виховання особистості полягає в тому, що вона не тільки створює його інфраструктуру, але в першу чергу формулює завдання соціального виховання, закріплені в державних програмах та документах і визначає його структуру та зміст. Провідним завданням соціального виховання в кожному суспільстві є створення оптимальних умов для найбільш ефективної соціалізованості особистості. Соціальні умови життєдіяльності – це всі ті фактори, які визначають, якою буде поведінка людини, якою буде її доля і місце у суспільстві, тобто, це умови в сім'ї, колективі дитячого садка, школи, друзі, вулиця, родина, гуртки, ЗМІ. Саме соціальне середовище, зокрема його сфери: політична, соціальна, духовна формують певні очікування щодо поведінки особистості, а також і впливають на структуру темпераменту. Ці очікування перетворюються відповідними соціальними інститутами у цілі, завдання, зміст соціального виховання. Соціальне середовище існує завдяки численним взаєминам його членів та соціальних інститутів. Чим більша і різноманітніша палітра

складових соціального середовища, тим інтенсивніше його розвиток та різноманітніші умови життєдіяльності особистості. Отже, формування соціально-психологічного типу особистості відбувається насамперед за допомогою власного досвіду спілкування в безпосередніх соціальних контактах, де людина зазнає впливу мікросередовища, а через нього – і макросередовища, його культури, соціальних норм і цінностей. Системоутворюючим ядром індивідуальності є самооцінка особистості, яка багато в чому визначає життєві позиції людини, рівень її домагань, всю систему оцінок. Самооцінка впливає на формування стилю поведінки і життєдіяльність людини. Іншими словами, самооцінка багато в чому обумовлює динаміку і спрямованість розвитку суб'єкта.

Список використаних джерел

1. <https://studfiles.net/preview/5644059/page:34/>
2. http://stud.com.ua/25130/psihologiya/pidhodi_vivchennya_osobistosti_vitchi3_znyaniy_psihologiyi
4. http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/1_DISK/UR_PSIX/html/16.htm
5. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія: навч. посібник. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
6. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. — 2-ге вид., допов. – К.: Вища шк., 2001. – 487с.
7. Основи психології: Підручник / За загал, ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. — К.: Либідь, 1995. — 632 с.
8. Пашукова Т.І., Допіра АЛ., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології/За ред. Т.І. Пашукової. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. — 204 с
9. Психологія: Підручник/ Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та інш.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 3-тє вид., стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 560 с
10. Психологія: Підручник/За ред. Ю. Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2000. – 558 с
11. Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. проф. Капської А.Й. – К., 2003. – 267с
12. Формирование личности в переходный период: от подросткового к юношескому возрасту / Под ред. И.В.Дубровиной.— М.: Педагогика, 1987.— 184 с